

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ЛЕМЕХА РОСТИСЛАВ ІГОРОВИЧ

УДК 343.21 (477)

**ТЯЖКІ НАСЛІДКИ ЯК НАСКРІЗНЕ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Навроцький Вячеслав Олександрович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
декан юридичного факультету

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Музика Анатолій Ананійович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри кримінального права
та криміналістики;

кандидат юридичних наук, доцент
Азаров Денис Сергійович,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
заступник декана факультету правничих наук

Захист відбудеться «7» червня 2013 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «30» квітня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кримінальна відповідальність за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки, завжди цікавила науковців. І не випадково, адже тяжкі наслідки – це ознака, передбачена і у Загальній, і в Особливій частинах Кримінального кодексу України (далі – КК України), причому в Особливій частині простежується у статтях майже всіх розділів. Термінологічні звороти «тяжкі наслідки», «інші тяжкі наслідки» та «особливо тяжкі наслідки» вживаються у КК України понад сто разів. Окрім цього, у багатьох статтях КК України тяжкі наслідки законодавець називає конкретно: загибель людей, загибель кількох осіб, смерть, тяжкі тілесні ушкодження та інші. Проте, попри таку поширеність указаної ознаки, у кримінальному законодавстві немає визначення цього поняття. У різних статтях КК України воно вживається неоднаково, відрізняється за змістом та обсягом. Виникає потреба розробити єдине універсальне розуміння цього поняття, оскільки різне розуміння не сприяє правильному тлумаченню поняття тяжких наслідків, що зрештою утруднює правильну кримінально-правову кваліфікацію, а відтак містить загрозу протиправного притягнення до кримінальної відповідальності чи безпідставного звільнення від неї. Така ситуація спричинена термінологічними недоліками КК України, недосконалою побудовою правових норм, відсутністю чітко висловленої позиції Верховного Суду України, а також відсутністю єдності у наукових рекомендаціях із цього питання. Тому необхідно забезпечити однакове застосування та правильне розуміння поняття тяжких наслідків.

У науці кримінального права України поняття тяжких наслідків не було предметом спеціального монографічного дослідження. Окремі аспекти цієї проблеми розглянуто у працях радянського періоду, зокрема Я.М. Брайніна, М.І. Ковальова, Г.А. Крігера, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, Б.А. Курінова, В.В. Мальцева, А.С. Міхліна, Г.В. Тімейка, А.В. Наумова, В.В. Пітецького, А.Н. Трайніна.

Серед українських науковців це питання частково досліджували П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, П.С. Берзін, Л.П. Брич, О.І. Денькович, О.О. Дудоров, А.В. Загика, Р.Л. Максимович, Ю.В. Мантуляк, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, М.І. Панов, В.А. Робак, А.В. Савченко, С.І. Селецький, А.А. Стрижевська, З.А. Тростюк, М.І. Хавронюк, І.В. Хохлова, О.А. Чуваков, О.П. Шем'якова, Н.М. Ярмиш та інші. Певну увагу дослідженню цього поняття приділяли науковці Російської Федерації, серед яких Л.В. Горбунова, С.В. Землюков, С.В. Краснопеєв, В.Г. Степанов та інші.

Також поняття тяжких наслідків опосередковано розглядали науковці у дослідженнях, пов'язаних із кримінально-правовою характеристикою злочинів,

ознаками складів яких є зазначені наслідки. Це наукові праці М.О. Акімова, В.І. Борисова, В.М. Білоконєва, Л. Гаухмана, Н.О. Гуторової, Л.М. Демидової, Д.С. Константинова, В.Ю. Косінова, І.Г. Поплавського, А.В. Прохоренка, С.Д. Шапченка, Н.В. Шепелевої.

Незважаючи на обсяг здійснених досліджень, окремі питання щодо тяжких наслідків потребують додаткового вивчення. Зокрема неоднозначно вирішується питання про співвідношення понять тяжких наслідків, особливо тяжких наслідків та інших тяжких наслідків. Суперечливі погляди науковців щодо змісту та обсягу досліджуваного поняття. Проблемні питання, що стосуються кваліфікації злочинів, ознакою складів яких є тяжкі наслідки, призначення покарання за такі злочини тощо. Отож, це вказує на значущість проблеми, необхідність і своєчасність здійснення цього наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ у межах досліджень, що виконуються юридичним факультетом із теми «Проблеми реформування правової системи України» (номер державної реєстрації 0109U007853).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи – з'ясувати поняття тяжких наслідків, окреслити основні напрями вдосконалення кримінального законодавства щодо регламентації відповідальності за злочини, ознакою яких є тяжкі наслідки.

Для досягнення поставленої мети виокремлено такі основні **задачі**:

- з'ясувати стан теоретичної розробки поняття тяжких наслідків;
- проаналізувати історичні підходи до регламентації відповідальності за злочини, ознакою яких є спричинення тяжких наслідків;
- дослідити досвід регламентації відповідальності за злочини, ознакою яких є спричинення тяжких наслідків, у кримінальному законодавстві окремих зарубіжних держав;
- розкрити поняття тяжких наслідків у сучасному кримінальному праві України;
- дослідити поняття тяжких наслідків щодо окремих складів злочинів;
- виявити та запропонувати вирішення спірних питань кваліфікації злочинів, ознакою складів яких є тяжкі наслідки;
- оцінити обґрунтованість установлення видів і розмірів покарання за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правового реагування з боку держави на вчинення особою злочинів, що спричиняють тяжкі наслідки.

Предмет дослідження – тяжкі наслідки як наскрізне кримінально-правове поняття.

Науково-теоретичною базою дисертації є праці з кримінального права, загальної теорії права, пам'ятки кримінального права України та довідково-енциклопедична література. Дослідження здійснено з огляду на положення, що викладені в наукових роботах і вітчизняних, і низки зарубіжних учених. Окрім цього, проаналізовано чинне кримінальне законодавство окремих зарубіжних держав, зокрема: Австрійської Республіки, Азербайджанської Республіки, Аргентинської Республіки, Республіки Болгарія, Республіки Білорусь, Вірменської Республіки, Грузії, Іспанії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Федеративної Республіки Німеччина, Республіки Польща, Російської Федерації, Республіки Таджикистан, Турецької Республіки, Республіки Узбекистан, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації, Королівства Швеції, Японії.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики різних регіонів України. Загалом проаналізовано триста вироків у справах про злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки. Окрім цього, в роботі використано результати соціологічного дослідження (опитано понад сто працівників правоохоронних, таку ж кількість суддів і їх помічників, а також майже шістьдесят працівників органів прокуратури).

Методи дослідження. Відповідно до мети та задач, а також з огляду на об'єкт і предмет дослідження у роботі застосовано такі методи: діалектичний, формально-юридичний, елементи статистичного методу, структурно-логічного, порівняльного, історичного методів та ін. За допомогою діалектичного методу визначено понятійний апарат дослідження; формально-юридичний метод використано для аналізу системи правових норм про злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки; використовуючи метод логічного аналізу, окреслено шляхи вдосконалення законодавства в частині регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки. Застосування порівняльного методу під час зіставлення нормативних актів і правозастосовної практики України та зарубіжних держав дало змогу вивчити особливості регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки, у окремих державах, виокремити переваги та недоліки такої регламентації. Історичний метод використано за дослідження пам'яток українського кримінального права. Елементи статистичного методу застосовано у процесі аналізу судової практики в ракурсі віднесення тих чи інших наслідків до тяжких за розсудом суду. Зазначені методи використовувались у взаємозв'язку.

Наукова новизна одержаних результатів у тому, що ця дисертація є першим в Україні дослідженням, яке присвячене комплексному аналізу поняття тяжких наслідків. На основі здійсненого дослідження сформульовано нові

наукові положення, які запропоновані здобувачем особисто та виносяться на захист:

уперше:

– доведено, що тяжкі наслідки, заподіяні конкретним злочином, можуть мати лише одне з двох альтернативних кримінально-правових значень: або набувати значення обставини, що обтяжує покарання (якщо тяжкий наслідок не є ані конститутивною, ані кваліфікуючою ознакою складу такого злочину), або виступати показником ступеня тяжкості вчиненого злочину (якщо тяжкий наслідок є або конститутивною, або кваліфікуючою ознакою складу такого злочину). Водночас установлено, що ступінь впливу настання тяжких наслідків на остаточне покарання нормативно не визначено. Це питання необхідно вирішувати у кожному конкретному випадку для забезпечення правильного застосування кримінального закону;

– запропоновано перелік необхідних і достатніх умов, за яких тяжкі наслідки повинні враховуватись під час призначення покарання лише як обставина, що обтяжує покарання, а саме: тяжкий наслідок відповідно до закону не є ані конститутивною, ані кваліфікуючою ознакою складу такого злочину; реальне настання таких наслідків; відсутність можливості врахувати такі наслідки при здійсненні кваліфікації; наявність причинного зв'язку між діянням і суспільно небезпечним наслідком; наявність вини щодо цих наслідків;

– запропоновано перелік необхідних і достатніх умов, за яких тяжкі наслідки повинні враховуватись при призначенні покарання лише як показник ступеня тяжкості вчиненого злочину, а саме: вчинення злочину з матеріальним складом; реальне настання таких наслідків; перебування зазначених наслідків у межах конкретного складу злочину (є його конститутивною або кваліфікуючою ознакою); наявність причинного зв'язку між діянням і суспільно небезпечним наслідком; наявність вини щодо цих наслідків;

– доведено відсутність будь-яких закономірностей, з врахуванням яких сформульовані статті КК України, у яких передбачена відповідальність за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки. Такі закономірності простежуються, як правило, лише для окремих груп статей (злочини проти безпеки виробництва, злочини у сфері господарської діяльності тощо);

– запропоновано відмовитись від використання у КК України термінопонять «тяжкі наслідки», «інші тяжкі наслідки» та «особливо тяжкі наслідки» для позначення шкоди, яка заподіюється здоров'ю потерпілого. Пропонується, що у кожному конкретному складі злочину шкода здоров'ю як його ознака має бути конкретизована, як це зроблено, наприклад, у ст. 286 КК України;

удосконалено:

– поняття тяжких наслідків за кримінальним правом України. Як результат такого дослідження запропоновано дефініцію поняття «тяжкі наслідки»: це вид негативних (шкідливих) змін у об'єкті посягання, які завжди мають реальний вияв, характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки, мають специфічне кримінально-правове значення, можуть або конкретно вказуватись у КК, або позначатись за допомогою оціночних термінів, які підлягають конкретизації за характером і розміром їх вияву у кожному окремому випадку;

– положення про можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації, за вимушене заподіяння тяжких наслідків. Обґрунтовано, що така особа може бути притягнута до кримінальної відповідності лише за умисне заподіяння смерті або тяжких тілесних ушкоджень особі;

дістали подальший розвиток:

– позиція, що вказівки на тяжкі, інші тяжкі та особливо тяжкі наслідки законодавець вживає для позначення тотожних понять, незважаючи на те, що зміст таких понять повинен бути різним;

– положення щодо недосконалості системи покарань за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки, а також недоцільність застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання щодо осіб, які вчинили окремі такі злочини;

– позиція про необхідність унесення змін до ч. 2 ст. 43 КК України; запропоновано таку її редакцію: «Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації умисного тяжкого або умисного особливо тяжкого злочину, пов'язаного з умисним заподіянням тяжких тілесних ушкоджень чи смерті одній або кільком особам».

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження у тому, що сформульовані у дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– у правотворчості – для вдосконалення кримінального законодавства України в частині усунення недоліків і внесення відповідних змін до окремих статей про злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки;

– у правозастосовній діяльності – під час здійснення кримінально-правової кваліфікації відповідних посягань;

– у навчальному процесі – під час викладання курсів Загальної та Особливої частин кримінального права та відповідних спецкурсів;

– у науково-дослідній діяльності – за здійснення правових досліджень.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовані на підставі особистих досліджень дисертанта у результаті опрацювання та аналізу наукових, нормативних і статистичних джерел.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи оприлюднені на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях. Це зокрема: 16 науково-практична конференція ад'юнктів, курсантів, студентів (іноземними мовами) «Боротьба з економічною злочинністю: проблеми та перспективи» (м. Львів, 23 квітня 2010 року); Всеукраїнська науково-практична конференція ад'юнктів, аспірантів, здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 24 вересня 2010 року); X міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 6–8 травня 2011 року); Всеукраїнська науково-практична конференція ад'юнктів, аспірантів, здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 30 вересня 2011 року); міжнародна науково-практична конференція «Роль права у забезпеченні законності та правопорядку» (м. Запоріжжя, 11–12 жовтня 2011 року); міжнародна науково-практична конференція «Сучасне право та законодавство» (м. Запоріжжя, 14 грудня 2011 року); II міжнародна науково-практична конференція «Основні напрямки реформування законодавства України в умовах розбудови демократичної держави» (м. Харків, 17–18 грудня 2011 року); міжнародна науково-практична конференція «Напрями вдосконалення правового регулювання суспільних відносин» (м. Київ, 27 грудня 2011 року); міжнародна науково-практична конференція «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Запоріжжя, 28 грудня 2011 року); міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 20–22 квітня 2012 р.)

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 6 наукових статтях, що опубліковані у наукових фахових юридичних виданнях України, та у тезах доповідей на 10 науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Відповідно до мети, задач і предмета дослідження дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дисертації становить 238 сторінок, з яких основний текст – 177 сторінок, список використаних джерел (223 найменування) викладений на 23 сторінках, 5 додатків на 35 сторінках. Література та законодавство використані станом на 1 жовтня 2012 року.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету та задачі дослідження, а також його методологічну, теоретичну та нормативну бази; сформульовано основні положення, що виносяться на захист; указано практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження поняття тяжких наслідків» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Стан дослідження поняття тяжких наслідків у кримінально-правовій літературі»* з'ясовано, що поняття тяжких наслідків не нове для науки кримінального права і досліджувалось через призму: а) окремих положень Загальної частини КК України, зокрема як обставини, що обтяжує покарання; б) як складова суспільно небезпечного наслідку під час дослідження окремих видів обставин, що виключають злочинність діяння; в) дослідження положень Особливої частини КК України, а саме – як конститутивної чи кваліфікуючої ознаки складу конкретного злочину, або групи злочинів.

Узагальнення наукових джерел із досліджуваної проблематики дозволило зробити висновок, що питання тяжких наслідків як наскрізного кримінально-правового поняття належать до таких, які не отримали належного вирішення.

У підрозділі 1.2 *«Регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки, в пам'ятках права»* відображено еволюційний розвиток поняття «тяжкі наслідки», де з'ясовано, що поняття «тяжкі наслідки» в пам'ятках права до 1903 року не передбачалось. Це поняття введено Кримінальним уложенням 1903 року і передбачало два види: тяжкі та вельми тяжкі наслідки. Наступним етапом використання у законодавстві поняття тяжких наслідків є 1922–1960 роки. У цей період законодавець оперує низкою термінів (серйозні наслідки, інші важкі наслідки, шкідливі наслідки), що по суті охоплюються поняттям «тяжкі наслідки» у сучасному розумінні.

У підрозділі 1.3 *«Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки»* шляхом застосування порівняльно-правового методу визначено, що у кримінальному законодавстві пострадянських держав певні особливості, які доцільно було б запозичити українському законодавству, не виявлені. Натомість виділено три групи складів злочину, обов'язковими ознаками яких є тяжкі наслідки: тяжкі наслідки, які характеризуються заподіянням лише матеріальної шкоди; тяжкі наслідки, які характеризуються заподіянням лише фізичної шкоди; тяжкі наслідки, які характеризуються заподіянням і матеріальної, і фізичної шкоди.

Законодавство проаналізованих інших зарубіжних держав не передбачає таке поняття, як «тяжкі наслідки». Натомість у диспозиції статті конкретно вказуються наслідки, як повинні настати.

Розділ 2 «Поняття тяжких наслідків за Кримінальним кодексом України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Зміст та обсяг поняття тяжких наслідків»* з'ясовано та виділено ознаки тяжких наслідків. До таких ознак потрібно віднести: врахування тяжкості заподіяної шкоди і основному, і додатковому об'єкту посягання; реальність їх настання; підвищений ступінь суспільної небезпечності, специфічний спосіб відображення у статтях КК України; специфічне кримінально-правове значення.

Здійснено класифікацію поняття тяжких наслідків за такими критеріями: за характером заподіяної шкоди, за ступенем тяжкості, за способом відображення у кримінальному законі, за кримінально-правовим значенням та іншими.

Шляхом застосування анкетування, порівняння та формально-юридичного методів доведено необхідність у положеннях КК України замість понять «тяжкі наслідки», «особливо тяжкі наслідки» та «інші тяжкі наслідки» вказувати конкретні наслідки, які повинні настати.

Підрозділ 2.2 *«Тяжкі наслідки як ознака, передбачена Загальною частиною Кримінального кодексу України»* за структурою поділений на три частини. У першій розкрито положення щодо спричинення тяжких наслідків як однієї з обов'язкових умов притягнення до кримінальної відповідальності особи за спричинення шкоди під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. З'ясовано, що положення ч. 2 ст. 43 КК України містить низку неузгодженостей, усунення яких пропонується шляхом унесення змін до положень цієї статті. У другій частині, присвяченій тяжким наслідкам як обставині, яка обтяжує покарання, виділено умови, за яких тяжкі наслідки можуть ураховуватись за призначення покарання. Зокрема запропоновано перелік необхідних і достатніх умов, за яких тяжкі наслідки повинні враховуватись під час призначення покарання лише як обставина, що обтяжує покарання, а саме: тяжкий наслідок не є ані конститутивною, ані кваліфікуючою ознакою складу такого злочину; реальне настання таких наслідків; відсутність можливості врахувати такі наслідки за кваліфікації; наявність причинного зв'язку між діянням і суспільно небезпечним наслідком; наявність вини щодо цих наслідків.

У третій частині вирішено питання про тяжкі наслідки як показник ступеня тяжкості вчиненого злочину. Зокрема запропоновано перелік необхідних і достатніх умов, за яких тяжкі наслідки повинні враховуватись під час призначення покарання лише як показник ступеня тяжкості вчиненого

злочину, а саме: вчинення злочину з матеріальним складом; реальне настання таких наслідків; перебування зазначених наслідків у межах конкретного складу злочину (є його конститутивною або кваліфікуючою ознакою); наявність причинного зв'язку між діянням і суспільно небезпечним наслідком; наявність вини щодо цих наслідків.

У підрозділі 2.3 *«Тяжкі наслідки як ознака, передбачена Особливою частиною Кримінального кодексу України»* відображено суперечність і непослідовність законодавця щодо застосування поняття «тяжкі наслідки» у статтях Особливої частини КК України. Відсутність єдності поняття «тяжкі наслідки» у статтях і примітках до статей Особливої частини КК України, що стосуються настання і фізичної, і матеріальної шкоди, вказує на недоцільність його використання у багатьох статтях Особливої частини КК України, у зв'язку з чим запропоновано відмовитись від цього терміна, а за необхідності – послуговуватись термінами, зазначеними у Розділі II Особливої частини КК України.

Розділ 3 «Поняття тяжких наслідків щодо окремих складів злочинів і його конкретизація в ході правозастосування» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Особливості конкретизації тяжких наслідків щодо окремих складів злочину»* відображено невідповідності між визначеними поняттями тяжких наслідків у різних розділах КК України. Виділено окремі положення, що необхідно з'ясувати під час вирішення питання про конкретизацію тяжких наслідків щодо окремих складів злочинів. На підставі здійсненого аналізу цих положень запропоновано певні правила конкретизації тяжких наслідків щодо окремих складів злочинів.

Обґрунтовано, що використання у кримінальному законодавстві України одночасно вказівок на тяжкі наслідки, особливо тяжкі наслідки та інші тяжкі наслідки безпідставне, оскільки не виділено ознаки, на основі яких ці поняття розмежовуються. У зв'язку з цим запропоновано відмовитись від застосування у законі вказівок на тяжкі, особливо тяжкі та інші тяжкі наслідки під час визначення фізичної шкоди, заподіяної потерпілому. Натомість запропоновано вказувати у відповідній диспозиції статті конкретні наслідки (смерть, загибель кількох осіб, доведення до самогубства, заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень і тяжких тілесних ушкоджень). Таке нововведення спростить понятійний апарат чинного КК України, оскільки термінологічні звороти «тяжкі наслідки», «особливо тяжкі наслідки» та «інші тяжкі наслідки» використовуються у більше ста статтях КК України.

У підрозділі 3.2 *«Проблемні аспекти кваліфікації злочинів, ознакою складів яких є тяжкі наслідки»* розглянуто питання кваліфікації окремих злочинів, ознакою яких є тяжкі наслідки, та відображено суперечності наукових та позиції слідчо-судової практики щодо здійснення кримінально-правової

оцінки суспільно небезпечних діянь, у результаті яких настали тяжкі наслідки. На підставі аналізу слідчо-судової практики підтверджено позицію, що не зумовлює труднощі кваліфікація діянь у тих випадках, коли диспозиція статті передбачає настання конкретних наслідків (наприклад, «смерть потерпілого»). У тих же випадках, коли диспозиція статті передбачає ознаку «тяжкі наслідки», склади злочину можуть співвідноситись як суміжні, або як такі, що конкурують між собою, що незавжди сприяє правильності здійснення кримінально-правової кваліфікації вчиненого.

Окреслено різні види співвідношення між складами злочинів, спільною ознакою яких є тяжкі наслідки, проаналізовано положення, зазначені у постановах Пленуму Верховного Суду України.

У підрозділі 3.3 *«Караність злочинів, ознакою складів яких є тяжкі наслідки»* здійснено аналіз санкцій статей, де міститься вказівка законодавця на терміни «тяжкі наслідки», «особливо тяжкі наслідки» чи «інші тяжкі наслідки», які вживаються у переліку з виокремленими законодавцем тяжкими наслідками, та санкції статей про злочини, ознакою складів яких є наслідки, віднесені законодавцем до тяжких, згідно з виділеним дисертантом переліком (див. Таблиця А), проте названі законодавцем конкретно.

Доведено, що санкції кримінально-правових норм, які спрямовані на охорону від посягань, пов'язаних із спричиненням тяжких наслідків, побудовані із суттєвим порушенням законів логіки та законодавчої техніки, що свідчить про наявність численних недоліків, зокрема таких: 1) під час конструювання санкцій не завжди зважається на характер і ступінь суспільної небезпеки передбаченого в диспозиції статті злочину; 2) встановлення в санкціях великої різниці між нижньою та верхньою межами у виді позбавлення волі на певний строк; 3) не завжди узгоджені санкції в основному та кваліфікованому складах злочинів.

Розглянуто питання про призначення покарання за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки. Зазначено, що у справах цієї категорії, як правило, суди призначають покарання, наближене до мінімальної межі санкції такої статті, або середня межа покарання, передбаченого у санкції цієї статті. Призначення покарання нижче від найнижчої межі, встановленої санкцією такої статті, застосовано щодо 8% засуджених, які відбувають покарання за злочини цієї категорії.

Встановлено, що стосовно осіб, які вчинили злочини невеликої або середньої тяжкості, ознакою складів яких є тяжкі наслідки, може бути застосований інститут звільнення від кримінальної відповідальності за наявності підстав, визначених Загальною частиною чинного кримінального закону, однак із проаналізованих понад 200 вироків жоден випадок звільнення від кримінальної відповідальності не виявлений.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження на тему «Тяжкі наслідки як наскрізне кримінально-правове поняття» підтвердило його актуальність і для теорії кримінального права, і для практики правозастосування.

За результатами дослідження зроблено висновок про недостатню чіткість законодавчих рішень у частині вказівки на тяжкі наслідки злочину, констатовано різнобій у термінології, зокрема необґрунтоване використання законодавцем термінопонять «тяжкі наслідки», «інші тяжкі наслідки» та «особливо тяжкі наслідки».

Також зазначено, що тяжкі наслідки можуть мати різне кримінально-правове значення (обставина, яка обтяжує покарання; показник ступеня тяжкості вчиненого злочину; підстава криміналізації діяння, розмежувальна ознака складів злочинів; кваліфікуюча ознака тощо).

Простежується невиправдане одночасне застосування законодавцем у КК України термінів «інші тяжкі наслідки», «особливо тяжкі наслідки», «загибель людей» та інших для позначення тотожних наслідків, що, беззаперечно, є порушенням єдності термінології, а отже і недоліком законодавчої техніки, типовою законодавчою помилкою. У зв'язку з цим у науковій роботі констатовано, що термінологічна відмінність між досліджуваними поняттями не завжди означає їх змістовну відмінність. Окрім того, важливою характеристикою термінів, які утворюють термінологічний апарат науки та законодавства, повинна бути їх однозначність і відсутність синонімів.

У дисертації розгляд теми не обмежено окремими статтями кримінального закону, а здійснено комплексне дослідження з огляду на усі норми Загальної та Особливої частин КК України, в яких законодавець використовує вказівку на спричинення тяжких наслідків незалежно від способу їх відображення. Зокрема виділено переліки статей, в яких: а) законодавець використовує термінопоняття «тяжкі наслідки», «інші тяжкі наслідки» та «особливо тяжкі наслідки»; б) у яких законодавець такі наслідки позначає у інший спосіб; в) у яких по суті тяжкі наслідки конкретно названі у диспозиціях статті, або г) коли аналіз змісту відповідної диспозиції підтверджує необхідність установлення тяжкого наслідку для констатації складу злочину.

Виокремлено перелік наслідків, конкретно названих законодавцем, які хоча б у одній статті КК України визнаються тяжкими. Констатовано, що такий перелік не є вичерпним.

Також констатовано наявність недоліків правозастосування. Аналіз вироків у кримінальних справах про злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки, показав, що на практиці поширені помилки під час здійснення

конкретизації змісту оціночних понять і кримінально-правової кваліфікації відповідних посягань. Зокрема спостерігається ситуація, коли одні і ті ж суспільно небезпечні діяння отримують різну кримінально-правову оцінку (наприклад, заподіяння особі смерті чи тяжких тілесних ушкоджень унаслідок порушення існуючих на певних видах транспорту правил, в одних випадках кваліфікують за сукупністю зі статтями про необережне заподіяння смерті чи тілесних ушкоджень, а в інших – лише за статтею, яка передбачає відповідальність за порушення відповідних правил) або ж коли суди під час розгляду конкретної справи взагалі не визнають певні наслідки тяжкими і не враховують їх при здійсненні кваліфікації, і навпаки вважають тяжкими наслідки, які не охоплюються цим поняттям (середньої тяжкості тілесні ушкодження), та кваліфікують дії винного за іншими статтями чи частинами (пунктами) КК України, в яких не міститься вказівка на «тяжкі наслідки» чи їх види.

Також суди часто призначають покарання нижче від найнижчої межі (як правило, на обґрунтування своїх рішень не наводять належні аргументи, а лише констатують наявність двох і більше пом'якшуючих обставин); звільняють від кримінального покарання осіб, які вчинили злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки. Окрім того, суди у більшості випадків за вчинення аналізованих посягань призначають покарання ближче до мінімальної межі санкції. Натомість покарання, що відповідає максимальній межі санкції, застосовується лише у поодиноких випадках, та, як правило, за вчинення злочину, який містить кілька кваліфікуючих ознак (убивство малолітнього чи кількох осіб тощо).

Дисертаційна робота дає підставу вказати на незавершеність теоретичної розробки проблеми тяжких наслідків. Констатується наявність спірних і недостатньо досліджених положень. Ця наукова робота спрямована на вирішення дискусійних у теорії, актуальних для вдосконалення законодавства та правозастосовної практики питань.

Поняття «тяжкі наслідки» розглянуто у двох розуміннях: у вузькому – як вид суспільно небезпечних наслідків, які характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки та потребують конкретизації у кожному окремому випадку, та у широкому розумінні – як вид негативних (шкідливих) змін у об'єкті посягання, які завжди мають реальний вияв, характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки, мають специфічне кримінально-правове значення, можуть або конкретно вказуватись у КК, або позначатись за допомогою оціночних термінів, які підлягають конкретизації за характером і розміром їх вияву у кожному окремому випадку.

Обґрунтовано, що хоча сьогодні тяжкі наслідки у більшості випадків, незалежно від способу їх відображення, охоплюють заподіяння шкоди для

життя та здоров'я особи, однак такий підхід необґрунтований. Запропоновано відмовитись від використання вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні шкоди для життя та здоров'я особи, в диспозиціях статей КК, які передбачені іншими розділами Особливої частини КК України (крім Розділу II «Злочини проти життя та здоров'я особи»). У зв'язку з цим у випадках, коли в статті відповідна вказівка на спричинення тяжких наслідків використовується для позначення наслідків виключно для життя та здоров'я, таке положення слід виключити. А у випадках, коли така вказівка використовується для позначення шкоди іншої за характером, її слід доповнити ознакою, яка відображає характер таких наслідків, або замінити її, навівши вичерпний перелік суспільно небезпечних наслідків (конкретного (их) виду (ів) тілесних ушкоджень, заподіяння смерті тощо), у випадку спричинення яких наставатиме кримінальна відповідальність.

На основі дослідження проблеми тяжких наслідків сформульовані пропозиції, рекомендації щодо удосконалення законодавчої регламентації у цій частині, усунення виявлених недоліків.

У частині внесення змін до Загальної частини КК України запропоновано ч. 2 ст. 43 викласти у такій редакції: «Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації умисного тяжкого або умисного особливо тяжкого злочину, пов'язаного з умисним заподіянням тяжких тілесних ушкоджень чи смерті одній або кільком особам».

У частині внесення змін до Особливої частини КК України запропоновано відмовитись від використання термінопонять «тяжкі наслідки», «інші тяжкі наслідки» та «особливо тяжкі наслідки» для позначення шкоди, яка заподіюється життю та здоров'ю потерпілого. Пропонується, що у кожному конкретному складі злочину така шкода має бути конкретизована.

Найбільш значущі наукові та практичні результати дисертаційної роботи викладені у висновках до кожного розділу дисертації. У науковій роботі висвітлено і обґрунтовано положення нові для юридичної науки, сформульовано рекомендації практичного характеру, які є або подальшим розвитком попередніх досліджень проблеми, або ж розглядаються вперше і винесені на захист.

Відтак особистий внесок автора полягає у аналізі поняття тяжких наслідків як наскрізного кримінально-правового поняття, яке має єдине значення у всіх складах злочинів, у розкритті змісту та обсягу цього поняття, його співвідношенні з суміжними поняттями.

Отже, результати здійсненого дослідження засвідчують його важливість та актуальність, які зазначені у його вступній частині. Чимала кількість норм, які регламентують відповідальність за злочини, ознакою складів яких є тяжкі

наслідки, з одного боку, вказує на різноманітність виявів досліджуваного поняття, натомість, з іншого – про їх невизначеність і суперечливість, а також не виправдану конкуренцію. У зв'язку з цим вирішення такої проблеми, безумовно, повинно висвітлюватись у подальших теоретичних дослідженнях науковців.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Лемеха Р.І. Регламентация понятия тяжких последствий в истории криминального законодательства / Р.І. Лемеха // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2011. – Випуск 3. – С. 279–288.

2. Лемеха Р.І. Тяжкі наслідки як обставина, яка обтяжує покарання / Р.І. Лемеха // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 546–552.

3. Лемеха Р.І. Тяжкі наслідки у законодавчій конструкції статті 43 КК України / Р.І. Лемеха // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2012. – Випуск 1. – С. 324–333.

4. Лемеха Р.І. Особливості конкретизації тяжких наслідків щодо окремих складів злочинів / Р.І. Лемеха // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2012. – Випуск 2. – С. 221–232.

5. Лемеха Р.І. Поняття «тяжкі наслідки»: проблеми визначення змісту / Р.І. Лемеха // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 14. – С. 1–6.

6. Лемеха Р.І. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складу яких є тяжкі наслідки / Р.І. Лемеха // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2012. – Випуск 55. – С. 241–246.

7. Lemeha R.I. Terrible Consequences as a Through Criminal Notion / R.I. Lemeha // Fighting Against Economic Crimes: Problems And Perspectives: materials of the 16-th Scientific Conference of Post-graduate Students, Cades and Students. 23-rd of April 2010. – Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2010. – 272 p. – P. 111–114.

8. Лемеха Р.І. Поняття тяжких наслідків в історії кримінального законодавства / Р.І. Лемеха // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: матеріали Всеукраїнської наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (24 вересня 2010 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 208 с. – С. 100–102.

9. Лемеха Р.І. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складу яких є тяжкі наслідки /

Р.І. Лемеха // Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (6–8 травня 2011 р.). – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. – 336 с. – С. 206–207.

10. Лемеха Р.І. Тяжкі наслідки як обставина, яка обтяжує покарання / Р.І. Лемеха // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (30 вересня 2011 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 284 с. – С. 111–113.

11. Лемеха Р.І. Тяжкі наслідки у законодавчій конструкції статті 43 КК України / Р.І. Лемеха // Роль права у забезпеченні законності та правопорядку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (11–12 жовтня 2011 р.). – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2011. – Ч. 2. – 108 с. – С. 78–81.

12. Лемеха Р.І. Тяжкі наслідки як ознака основного складу злочину за чинним кримінальним законом / Р.І. Лемеха // Сучасне право та законодавство: новий погляд: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (14 грудня 2011 р.). – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2011. – Ч. 2. – 96 с. – С. 72–73.

13. Лемеха Р.І. Тяжкі наслідки як ознака кваліфікованого складу злочину за чинним кримінальним законом / Р.І. Лемеха // Основні напрямки реформування законодавства України в умовах розбудови демократичної держави: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (17–18 грудня 2011 року). – Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Т. 1. – 92 с. – С. 77–79.

14. Лемеха Р.І. Зміст поняття «тяжкі наслідки» / Р.І. Лемеха // Напрямки вдосконалення правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27–28 грудня 2011 року). – К.: Центр правових наукових досліджень, 2011. – Т. 2. – 88 с. – С. 57–59.

15. Лемеха Р.І. Тяжкі наслідки як ознака особливо кваліфікованого складу злочину за чинним кримінальним законом / Р.І. Лемеха // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (28 грудня 2011 р.). – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2011. – Ч. 2. – 100 с. – С. 74–77.

16. Лемеха Р.І. Поняття «тяжкі наслідки» як обставина, яка обтяжує покарання / Р.І. Лемеха // Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (20–22 квітня 2012 р.). – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. – 280 с. – С. 154–156.

АНОТАЦІЯ

Лемеха Р.І. Тяжкі наслідки як наскрізне кримінально-правове поняття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2013.

Дисертація є комплексним дослідженням тяжких наслідків як наскрізного кримінально-правового поняття. Проаналізовано зміст та обсяг поняття тяжкого наслідку в усіх статтях КК України, у яких це термінопоняття використовується. Доведено відсутність будь-яких закономірностей, яким відповідали б усі статті КК України, у яких передбачена відповідальність за злочини, ознакою складів яких є тяжкі наслідки. Такі закономірності простежуються, як правило, лише для окремих груп статей. Запропоновано відмовитись від використання у КК України термінопонять «тяжкі наслідки», «інші тяжкі наслідки» та «особливо тяжкі наслідки» для позначення шкоди, яка заподіюється здоров'ю потерпілого. Пропонується, що у кожному конкретному складі злочину шкода здоров'ю як його ознака має бути конкретизована.

Сформульовано конкретні пропозиції щодо внесення змін і доповнень у статті КК України, в яких законодавець застосовує вказівку на спричинення тяжких наслідків.

Ключові слова: тяжкі наслідки, особливо тяжкі наслідки, істотна шкода, фізична шкода, матеріальна шкода, кваліфікуюча ознака, обставина, що обтяжує покарання.

АННОТАЦИЯ

Лемеха Р.И. Тяжкие последствия как сквозное криминально-правовое понятие. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел, Львов, 2013.

Диссертация является комплексным исследованием тяжких последствий, как сквозного уголовно-правового понятия. В ходе работы проведено исследование степени научной разработки этого вопроса в уголовном праве Украины и уголовном праве отдельных иностранных государств. Изучение памятков уголовного права дало возможность сделать вывод о том, что первое упоминание о тяжких последствиях сделано в Уголовном Уложении 1903 года.

Сравнительный анализ уголовного законодательства КК Украины с уголовным законодательством иностранных государств показал, что понятие «тяжкие последствия» используется преимущественно в уголовном законодательстве постсоветских государств. В уголовном законодательстве других стран такое понятие не используется, вместо него обозначенные конкретные последствия, предусмотренные другими уголовно-правовыми нормами. Проанализировано содержание и объем понятия тяжкого последствия во всех статьях КК Украины, в которых это терминопонятие используется. Доказано отсутствие любых закономерностей, которым отвечали бы все статьи КК Украины, в которых предусмотрена ответственность за преступления, признаком составов которых являются тяжкие последствия. Такие закономерности прослеживаются, как правило, лишь в отдельных группах статей. Предлагается, что в каждом конкретном составе преступления ущерб здоровью, как его признак, должен быть конкретизирован.

Показано особенности конкретизации во время решения вопросов по квалификации деяний, которые привели или могут привести к тяжким последствиям. А также обосновано, что санкции уголовно-правовых норм, направленные на охрану от посягательств, связанных с причинением тяжких последствий, сконструированы со значительными нарушениями логики и законодательной техники.

В работе сформулированы конкретные предложения относительно изменений и дополнений к статьям КК Украины, в которых законодатель использует указание на причинение тяжких последствий.

Ключевые слова: тяжкие последствия, особенно тяжкие последствия, существенный вред, физический вред, материальный вред, квалифицирующий признак, обстоятельство, которое обременяет наказание.

ANNOTATION

Lemekha R.I. Grave consequences as through criminal-legal concept. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of candidate of legal sciences on speciality 12.00.08 – Criminal law and Criminology; Criminal-executive law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2013.

Thesis is the comprehensive research of grave consequences as through criminal-legal concept. The content and scope of the concept of grave consequences in all the articles of the Criminal Code of Ukraine, where this term is used, were analyzed. The lack of any rule that would consolidate all the articles of the Criminal Code of Ukraine, where grave consequences are the sign of corpus delicti, is proved. Such rules can be traced only for separate groups of articles. There fusaltouse in the

Criminal Code of Ukraine such concepts as «grave consequences», «other grave consequences» and «extra grave consequences» that refer to the harm, which is caused to a victim, is offered. It is also offered that in every specific corpus delicti the harm to health as its sign should be concretized.

Specific offers for amending the articles of the Criminal Code of Ukraine, where the legislator uses the concept of grave consequences, are stated.

Key words: grave consequences, extra grave consequences, vital harm, physical harm, material harm, qualified sign of corpus delicti, aggravating circumstances.

Підписано до друку 29.04.2013 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 64-13.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.